

XORIJIY TILNI O'RGATISHDA KOGNITIV OMILLARNING AHAMIYATI

Fayziyeva Ra'no Abdusamadovna

*Buxoro davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi*MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

*Received: 09.04.2026**Revised: 10.04.2026**Accepted: 11.04.2026*

KALIT SO'ZLAR:

*kognitiv yondashuv,
xorijiy til o'qitish,
psixologik jarayonlar,
xotira, diqqat, tafakkur,
motivatsiya, individual
yondashuv, interaktiv
metodlar, til
kompetensiyasi**Mazkur ilmiy maqolada xorijiy tillarni o'qitish jarayonida kognitiv omillarning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Til o'zlashtirishda diqqat, xotira, tafakkur, idrok va motivatsiya kabi psixologik jarayonlarning o'rni keng yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarning individual kognitiv xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali pedagogik metodlardan foydalanish zarurligi asoslab beriladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida kognitiv yondashuvning ustunliklari ochib berilib, xorijiy til o'qitish samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.***Kirish.**

Bugungi globallashtirish davrida xorijiy tillarni bilish nafaqat kommunikativ ehtiyoj, balki kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatning muhim omiliga aylandi. Shu bois, xorijiy til o'qitish tizimini takomillashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Til o'rganish jarayoni murakkab bo'lib, u nafaqat lingvistik bilimlarni, balki insonning kognitiv faoliyatini ham o'z ichiga oladi.

Kognitiv yondashuvga ko'ra, til o'rganish – bu axborotni qabul qilish, qayta ishlash, saqlash va undan foydalanish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'quvchilarning diqqat darajasi, xotira hajmi, tafakkur rivoji va motivatsiyasi til o'zlashtirish samaradorligini bevosita belgilaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi – xorijiy tilni o‘qitishda kognitiv omillarning ahamiyatini ilmiy asosda ochib berish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Kognitiv yondashuv XX asrning ikkinchi yarmida psixologiya va pedagogika fanlarida shakllangan bo‘lib, u inson ongini axborotni qayta ishlovchi tizim sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv til o‘rganishni mexanik yodlash emas, balki ongli ravishda tushunish jarayoni sifatida ko‘radi.

Kognitiv nazariyaga ko‘ra bilimlar tizimli ravishda shakllanadi, yangi ma’lumotlar avvalgi bilimlar bilan integratsiyalashadi va o‘rganish faol jarayon hisoblanadi.

Xorijiy tilni o‘qitishda ushbu yondashuv o‘quvchining faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni amaliyotda qo‘llashga yo‘naltirilgan.

Diqqat kognitiv jarayonlarning markaziy elementi bo‘lib, u o‘quvchining muayyan obyekt yoki faoliyatga qaratilgan ruhiy holatini ifodalaydi. Xorijiy tilni o‘rganishda diqqat quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- muhim axborotni ajratib olish;
- ortiqcha ma’lumotlarni chetlab o‘tish;
- o‘rganish samaradorligini oshirish.

Diqqatni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- interaktiv topshiriqlar;
- rolli o‘yinlar;
- multimedia vositalari;
- muammoli vaziyatlar yaratish.

Xotira – bu axborotni eslab qolish, saqlash va qayta tiklash jarayonidir. Til o‘rganishda xotiraning roli beqiyosdir, chunki lug‘at boyligi va grammatik tuzilmalar aynan xotira orqali mustahkamlanadi.

Xotira quyidagi turlarga bo‘linadi:

- **sensor xotira** – qisqa muddatli sezgi ma’lumotlari;
- **qisqa muddatli xotira** – vaqtinchalik saqlash;
- **uzoq muddatli xotira** – barqaror bilimlar bazasi.

Samarali o‘qitish uchun takrorlash strategiyalari, kontekstual o‘rganish, assotsiativ usullar, vizual materiallardan foydalanish muhimdir.

Tafakkur insonning fikrlash jarayoni bo‘lib, u til bilan chambarchas bog‘liq. Xorijiy tilni o‘rganishda o‘quvchilar bir nechta intellektual faoliyatlarni amalga oshiradi. Bularga misol qilib tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, muammolarni hal qilish kabilarni olish

mumkin. Tafakkur rivoji til kompetensiyasining grammatika, leksika, mantiqiy nutq va ijodiy yozuv komponentlariga ta'sir qiladi:

Motivatsiya o'rganishga undovchi asosiy omillardan biridir. Yuqori motivatsiyaga ega o'quvchilar tilni tezroq va samaraliroq o'zlashtiradi.

Motivatsiyani oshirish yo'llari sifatida real hayotga yaqin topshiriqlar, muvaffaqiyatni rag'batlantirish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va albatta, o'quvchining qiziqishlarini hisobga olish kabilar qaraladi.

Har bir o'quvchi o'ziga xos kognitiv xususiyatlarga ega. Shu sababli ta'lim jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. O'rganish uslublari

vizual (rasmlar, diagrammalar), audial (tinglash), kinestetik (amaliy faoliyat) kabi turlarga bo'linadi. Individual yondashuv o'quv motivatsiyasini oshiradi, shu bila birga, bilimni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi va o'quv jarayonini samarali tashkil etadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari kognitiv jarayonlarni faollashtirishga xizmat qiladi. Jumladan:

- kommunikativ metod;
- task-based learning;
- CLIL (Content and Language Integrated Learning);
- raqamli platformalar (online learning).

Bu metodlar mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishni o'rgatadi va amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Samarali xorijiy til darsi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. motivatsiya yaratish
2. yangi bilimni tushuntirish
3. mustahkamlash
4. amaliy qo'llash
5. refleksiya

Bu model o'quvchilarning kognitiv faolligini oshiradi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi.

Xulosa

Xorijiy tilni o'qitishda kognitiv omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Diqqat, xotira, tafakkur va motivatsiya kabi jarayonlar o'quvchilarning tilni o'zlashtirish darajasini belgilaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa ushbu jarayonlarni samarali boshqarish imkonini beradi. Shu bois individual yondashuvni kuchaytirish, interaktiv metodlardan

foydalanish,motivatsiyani oshirish,kognitiv strategiyalarni qo'llash xorijiy til o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent, 2012.
2. Nurmonov A. Lingvistika asoslari. Toshkent, 2010.
3. Brown H.D. Principles of Language Learning and Teaching. Pearson, 2007.
4. Ellis R. Second Language Acquisition. Oxford University Press, 2015.
5. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge, 2014.
6. Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
7. Piaget J. The Psychology of Intelligence. Routledge, 2001.
8. Schunk D.H. Learning Theories: An Educational Perspective. Pearson, 2012.